

TÜRKİYEDE ÇEVRE POLİTİKALARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLİŞKİSİ

Elif Haykır HOBİKOĞLU

Araş. Gör. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

Sigortacılık Programı

ÖZET

Günümüzde çevre politikalarının, sürdürülebilir kalkınma temelli olması doğal kaynakların geri dönülemez bir tahribat içinde olmasıyla önem kazanmıştır. Sanayileşmenin artması doğal dengenin bozulmasını hızlandırmıştır. Kalkınmanın göstergelerinden olan sanayileşme faaliyeti sürecinde doğal kaynaklardan yararlanılarak üretim yapılırken, doğal ve kültürel çevrenin tahribatı da yüksek bir maliyet unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. İlk kez Bruntrant raporunda kullanılan sürdürülebilir kalkınma kavramı “gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını kısıtlamaksızın, bugünkü ihtiyaçların karşılanması” tanımıyla zorunlu bir ihtiyaç olarak sunulmuştur. Türkiye’de de sürdürülebilir kalkınma çevre politikaları ile paralel hareket olanı bulabilmek için kalkınma planları, yasal düzenlemeler ve sivil toplum kuruluşlarınca desteklenmiştir. Kalkınma sürecinin sürdürülebilir nitelikte olması sadece yasalarla değil, ekonomik, sosyal, çevresel, politikaların entegrasyonu ile çözülebilecek rasyonel bir süreçtir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Politikası, Kalkınma Planları, Sürdürülebilir Kalkınma

ABSTRACT

In today's world, the cause of environmental politics is underlying sustainable development that's why being important with the non-recyclable natural resources and its deffective effects. Process of industrialization's improvement accelerates the fall of natural equilibrium. One of the indicator of development is industrial process, in which production is based on natural resources; as a result the damage of cultural environment appears as a big cost flow. As a first used in the Bruntrant report, the concept of sustainable development “while no restriction on demand of coming generation, to be enough on today's demand” appears as a necessity on the public. Also in Turkey, sustainable development supported by non-governmental organizations (NGO) and legal systemizing, to move in the parallel motion with environmental politics. Being sustainable of development process not only with law, but also soluble process with the assistance of economic, social and environmental politics.

Key Words: Environmental politics, sustainable development

GİRİŞ

Ekolojik dengenin bozulmasına ve çevre kirliliğinin ortaya çıkmasına neden olan başlıca etmenler hızlı nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşmedir. Dünya genelinde meydana gelen hızlı nüfus artışı karşısında konut, besin, enerji, alt yapı gibi ihtiyaçlara cevap vermek güçleşmekte, bunun için girişilen çabalar yetersiz kalmaktadır. Türkiye OECD ülkeleri içinde en yüksek nüfus artış oranına sahiptir. 2025 yılında Türkiye nüfusunun 92 milyona ulaşması beklenmektedir. Kentlerin sosyoekonomik avantajlarından yararlanmak isteyen nüfus köyden kente göç etmektedir. Sanayileşme olgusuyla hız kazanan bu kentleşme süreci, kentlerde aşırı nüfus yoğunluğuna ve bunun neticesinde de, çevre kirliliğine maruz kalan yerleşim yerleri oluşmasına neden olmaktadır. Nitekim aşırı kalabalıklaşmış bir şehirde sağlık, eğitim, güvenlik, sosyal hizmet gibi faaliyetlerin verimli şekilde yürütülemeyeceği bir gerçektir. Kalkınma uğruna çevre sorunları göz ardı edilmekte, gelecek nesillerin payına düşen doğal ve kültürel kaynaklardan bugün uğruna yarını yok et anlayışıyla tüketmek kanıksanır hale gelmiştir.

Sanayileşme ile beraber gelişen teknolojik ilerlemeler, doğal çevrenin değişmesine ve hızla yapay çevrenin hakimiyet kurmasına sebep olmaktadır. Kalkınmanın göstergesi olan sanayileşme faaliyetleriyle doğal kaynaklardan yararlanılarak üretim yapılırken çevre kirliliği de bir maliyet unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Bu maliyeti azaltmanın yöntemleri mikro anlamda ticari kuruluşları, makro anlamda ülkeleri sürdürülebilir kalkınma çözümüne götürmektedir. Çevre yönetiminin akılcı bir şekilde yürütülebilmesi uzun vadede refah ve kalkınmanın kalıcı yöntemlerle oluşmasını sağlayacaktır. Aslında ekolojik sistemde doğanın kendini yenileme hızı vardır. Örneğin havaya karışan kirlenici gazlar zamanla etkisini yitirir ancak hızlı büyüme refah seviyesini arttırmak uğruna doğanın kendini yenileme hızını geçmiş ve doğanın dengesini bozmuştur. Maksimum kar minimum maliyet ilkesiyle çevrenin bozulan dengesi dikkate

alınmamış çevre koruma faaliyetleri üretim maliyetlerini arttırıcı bir unsur olarak görülmüştür. İşte tamda bu noktada sürdürülebilir kalkınma önem kazanmaktadır. Çevrenin korunması ve sanayileşme karşı faaliyetlerini gibi anlaşılakta sanayileşme ve kalkınma uğuna çevre sorunlarına göz yumulmalı anlayışı sürdürülebilir kalkınma anlayışının güçlenmesi ile giderilebilecektir. Sürdürülebilir kalkınma için; sanayileşmenin büyümenin ve refah artışının çevre tahribatı vermeden gelecek dönemlerde de süregelmesini sağlayan bütüncül bir programlama gerektirmektedir.

Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını gözetenek doğal ve kültürel kaynakların dengeli kullanılması gerektiren sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunması ve ülkelerin çevre politikalarının etkinliği ile ilişkilidir. Türkiye'de çevre politikaları temel çevre yasaları ile korunmuştur ve kalkınma planları çevre politikaları ile ilişkilendirilmiştir.

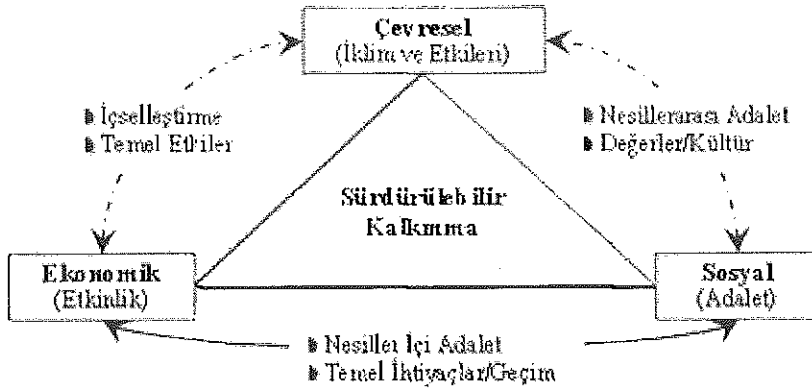
I-SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Doğal ve kültürel çevrenin kalkınma uğruna yok edilmesine göz yuman anlayış 20. yy dan itibaren değişmeye başlamış ve bu süreçte sürdürülebilir kalkınma kavramı öne çıkmaya başlamıştır. gelecek nesillerin yaşam alanına ambargo koymayan bir büyüme ve kalkınma modeli anlayışı benimsenerek doğal kaynakların tahribatına yol açmadan dengeyi koruyan kalkınmayı sürekli kılan bir yönetim anlayışı benimsenmeye başlamıştır.

Doğal kaynağın sağlıklı korunmasında temel kural ; kaynak stoklarının zaman içerisinde ve kullanım sürecinde sürekli var olabilmesidir. Kaynaklar geçen süre içerisinde varlığını devam ettirebilmeli, tüketilebilir kaynakların azalması durumunda süreç yenilenebilir kaynaklarla ikame edilebilmelidir. (Tumer, Doktor ve Adger, 1994:30\31)

Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin en az bugün yaşanan şartlarda yaşayabilmelerini için ihtiyaçlarımızı bugünden planlayarak,

kaynakların daha verimli kullanımına yönelik toplumsal, ekonomik ve çevresel şartların oluşmasına destek olmaktadır (Güvenç ,2006: 49).

Şekil 1- Sürdürülebilir Kalkınmanın Unsurları

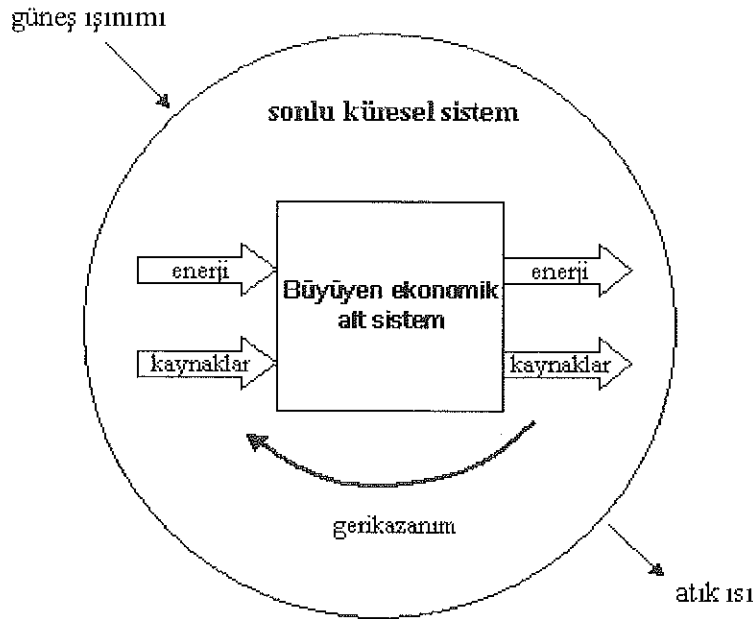
Kaynak: Vural İstiklal, "İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Kalkınma"; www.canaktan.org/surdur-kalkinma,s 3

Sürdürülebilir kalkınma, insan, çevre ve kalkınma üçgeni arasındaki dengenin oluşması ile ilgilidir. Kalkınma için çevre ne kadar gerekli ise, çevre için kalkınmada o kadar gereklidir. Bunlardan bir tanesi eksik kaldığı zaman diğer ikisi varlığını uzun süre sürdüremez. Doğal kaynakların insan tarafında kullanılmasının, özellikle son elli yılda yarattığı olumsuz etkiler özellikle ekosistem ve doğal kaynaklar üzerinde, tüm insanlık tarihinin yaptığı değişikliklerin yüzlerce misli fazlasıdır. Sürdürülebilirliğin tüm ekonomik sektörlerde, araçlarda, tarımda, ulaşımda, enerjide bir bütün haline getirilmesi, tüm üretim süreçlerinin göz önünde bulundurulması ve hammaddenin kullanımından çöpe gidene kadarki sürecinde izlenmesi gereken bir yol olduğu kabul edilmelidir. Bunun içinde doğal kaynakların ne durumda olduğunu gösteren veri bankasına ve sistematik bir yaklaşıma ihtiyaç

vardır ki stratejinin ilk çözmeye çalışacağı konu bilgiye ulaşmaktır. Bilgi olmadan diğer ekonomik araçları şekillendiremeyiz. Avrupa Çevre Ajansı AB genelinde yürüttüğü çalışmalarda sürdürülebilir kalkınmayla ilgili göstergeleri saptamaya çalışmaktadır (Sarıkaya, 2006 :19-21).

Ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir düzeyde sağlamak ve refah seviyesini yükseltmek için doğal çevrenin sermaye olarak değerlendirilmesi zorunluluğu giderek artmaktadır. Doğal Kaynakların kullanımında, kaynakların uzun dönemde ki değerlerini belirleyecek kriterlerin kullanılması ve çevre değer ve maliyetlerinin ekonomik politikalara entegrasyonu kalkınmanın sürekliliğini sağlamada temel koşuldur (Alpar, 1995; 325).

Ekonominin sürdürülebilir nitelikte olması için tüketim hızının doğanın kendini yenileme hızım aşmaması gerekmektedir

Sekil 2: Dünyamız ve İnsan Ekonomisi-Sürdürülebilir Kalkınma İçin Doğanın Kendini Yenileme Hızını Aşmaması Gerekliği Döngüsü

Kaynak: Bilim ve Toplum Raporu 'Küresel Ekolojik Kriz ve İklim Değişikliği', www.bgst.org/kesb/ask/130105.asp,s,2

Yüksek bir kalkınma düzeyi, yüksek düzeyde bir ekosistem refahını da beraberinde getirmektedir: doğal sistemin çeşitliliği, çevrenin kalitesini korumak, küresel atmosferin kimyasal dengesini ve yerel hava kalitesini iyileştirmek, gen türlerinin muhafaza edilmesini sağlamak ve kaynak kullanımını ekosistemin taşıma kapasitesi içimde tutmak önem arz etmektedir (Zhnsky, 2006: 27).

2. Dünya Savaşı sonrasında sadece ekonomik kaygılarla yönlendirilen hızlı sanayileşme faaliyetleri, günümüzde gelişmiş ülkelerde, fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal yapıyı büyük ölçüde bozmuştur. 1960 yıllarda hedeflenen refaha sadece ekonomik göstergelerle ulaşılmasının tek başına anlamlı olmadığı karşılaşılan çevresel felaketlerle anlaşılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma bugünün gereksinmelerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinin

den ödün vermeden karşılayan kalkınma olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, bir ülkenin tüm ekonomik, sosyal politikalarının çevre politikası ve hedeflen stratejileri ile bütünleştirilmesini gerektirmektedir. Temiz üretim teknolojilerinin geliştirilmesi, çevre dostu enerji kaynaklarına yönelik çalışmaların yaygınlaştırılması, su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sağlanması, toprak ve hava kirliliği kontrolü, biyolojik çeşitliliğin yaygınlaştırılması, su kaynaklarının korunması, iklim değişikliği kontrolü, katı atıkların geri kazanılmasına yönelik teknolojilerinin yaygınlaştırılması çevre bilincinin gelişmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Vizyon2023:2003).

Sürdürülebilir kalkınmanın oluşup oluşmadığının rasyonel göstergeleri ise Tablo No: 3'de gösterilmiştir.

Şekil 3: Sürdürülebilirlik Göstergeleri

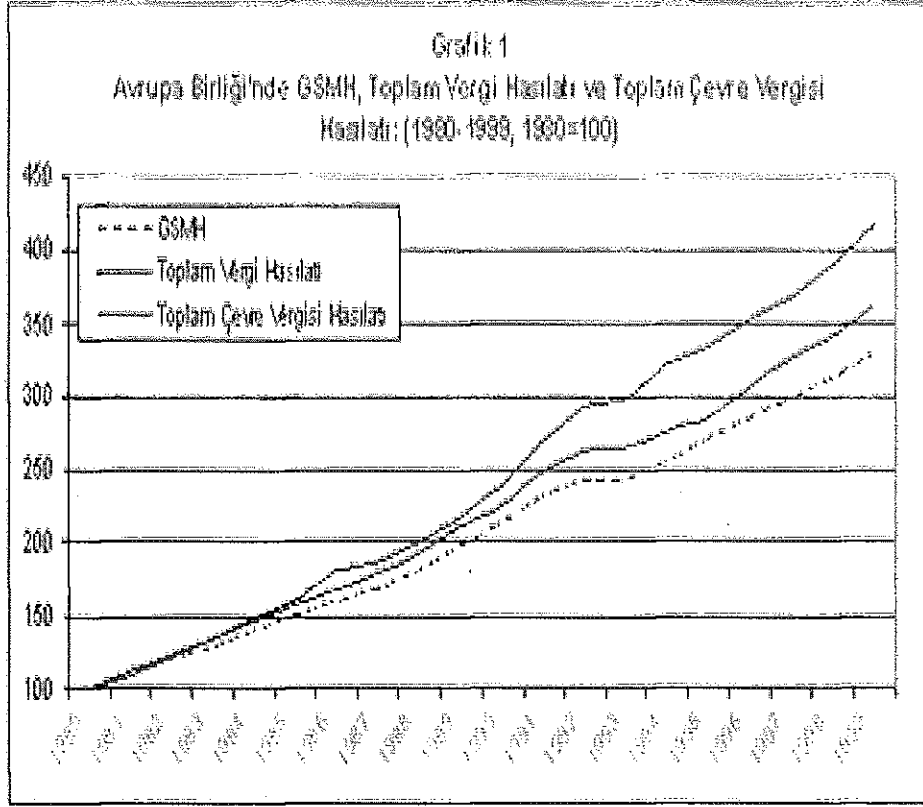
TEMA	ALT TEMA	GÖSTERGE
ATMOSFER	İklim değişikliği	Sera gazı emisyonları
	Ozon tabakasının bozulması	Ozona zarar veren maddelerin tüketimi
	Hava kalitesi	Şehirlerde hava kirliliğinin yoğunlaşması
TOPRAK	Tarım	Ekilebilir alanlar
		Gübre kullanımı
		Tarım kimyasallarının kullanımı
	Ormanlar	Ormanlık arazi yüzdesi
		Ağaç kesme yoğunluğu
	Çölleşme	Çölleşmeden etkilenen alanlar
Şehirleşme	Şehir yerleşim alanlarının genişliği	
OKYANUSLAR, DENİZLER VE KIYILAR	Kıyı bölgeleri	Kıyılarda alglerin* yoğunlaşma oranı
		Kıyı bölgelerinde yaşayan nüfusun oranı
	Balıkçılık	Önemli türlerin yıllık avlanma oranı
SU	Su miktarı	Yeraltı sularının yıllık kullanım oranı
	Su kalitesi	Sudaki organik materyal düzeyi
BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK	Eko-sistem	Önemli eko-sistemlerin alanı
		Koruma altına alınan alanların oranı
	Türler	Önemli türlerin varlığı

(*) Genelde sularda yaşayan bitki benzeri canlılar.

Kaynak: Esra Nemli, "Sürdürülebilir Gelişme: Ekonomi ile Çevre Arasındaki Denge", Sunum. İstanbul, Kalder-Çevre Uzmanlık Grubu, <http://www.kalder.org.tr,s,993>

Ayrıca çevre tahribatına sebep olan ekonomik faaliyetler için mali araçlar çevre politikası alanında önem kazandırılarak çevre vergilerine adil bir zeminde işlerlik kazandırılmalıdır. Çevre vergileri bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ile birlikte artmaktadır.

Grafikte AB de 1980 yılı baz alınarak toplam çevre vergisi hasılatının, GSMH'nin ve toplam vergi hasılatının gelişimi karşılaştırılmıştır. Çevre vergilerinin, toplam vergi hasılatı ve GSMH içindeki payı artmıştır. Çevre vergilerinin, kalkınma hızı ile paralel artışı sürdürülebilir kalkınmanın bir ölçütüdür.

Şekil 4: Çevre Vergilerinin Gelişimi-AB de GSMH ,Toplam Vergi Hasılatı, Toplam Çevre Vergisi Hasılatı

Kaynak: Emrah Ferhatoğlu, " AB de ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri,e-yaklaşım",3.Sayı,Ekim 2003 European Commission, Environmental Taxes (Eurostat theme 2-29/2002, National Accounts, 2002 edition www.yaklasim.com.tr/ .

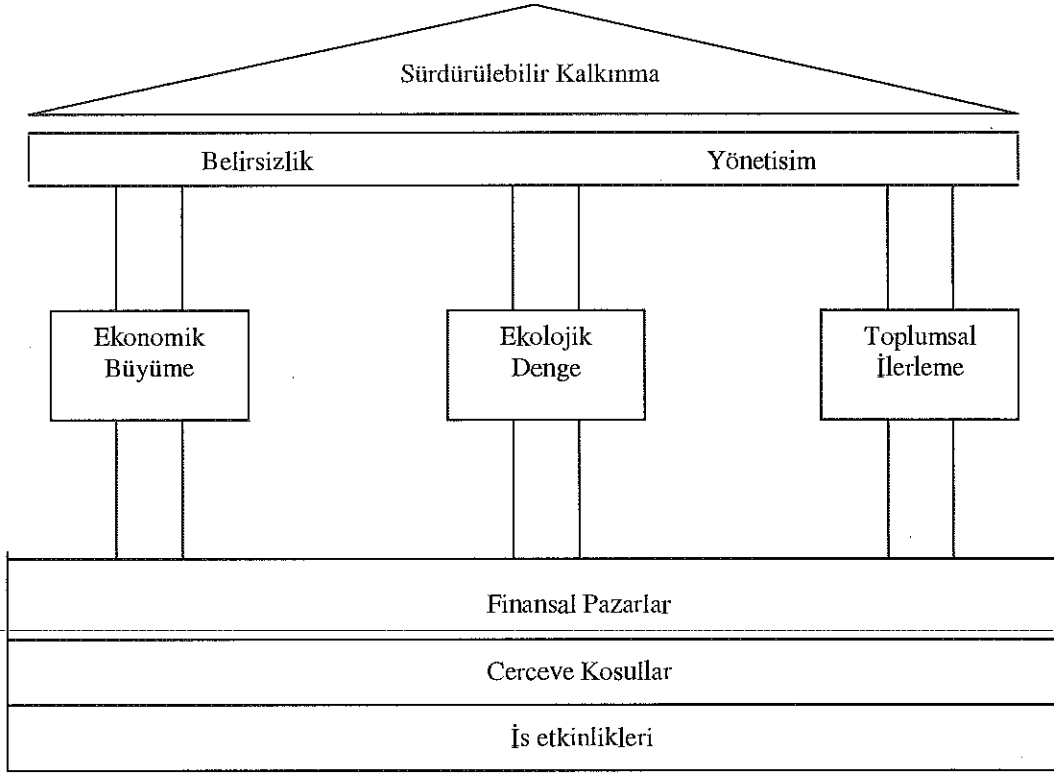
Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk olarak 1987 Bruntland raporunda kullanılmıştır. Raporda kavramın tanımlaması şu şekilde ifade edilmektedir. Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yetenek ve olanaklarını kısıtlamaksızın bugünkü ihtiyaçların karşılanması (Fisunoğlu, 1996: 118). Bu anlayışa göre doğal kaynaklar verimli kullanılarak, atıklar azaltılarak, kaynakların tekrar kullanımı sağlanarak gelecek nesillerin ihtiyaçlarına cevap verilmesi ve çevrenin sürekli korunmasını sağlanacak ve kalkınmaya ilişkin bütün ekonomik, mali, ticari, politikaların büyümeyle ekonomik sosyal ve çevre ile ilgili açılardan

sürdürülebilir sağlamak amacıyla uyumlaştırdığı bir süreç yaşanacaktır (Nemli, 2005:6-10).

Sürdürülebilir kalkınma politikaları ekonomik, sosyal, çevresel politikaların entegrasyonunu gerekli kılar. Bu üç dinamiğin yakın bir bütünleşme içinde olması gereği, kalkınmanın zamanla sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulacağı yönündeki düşüncelere temel oluşturur. Medhurst tarafından geliştirilen dört sermaye yaklaşımı ki bu yaklaşımda insan refahını sağlayan üretilmiş, doğal, beşeri, sosyal sermaye kavramları üzerinde durulur, sosyal refah sağlayan hizmetlerin temelinde yatan unsurlar üzerinde odaklanma

imkanı verir. Kişi başına sermaye stoku zamanla sabit kalıyor ya da artıyorsa, kalkınma sürdürülebilir kabul edilir. Ekonomik kalkınma ancak tüm servet stokunun zaman içinde değişmemesi durumunda sürdürülebilir bir nitelik kazanır (Çetin, 2006:4-8).

Sürdürülebilir kalkınma ekonomik büyüme, doğal denge ve toplumsal ilerlemenin iş dünyasının gerçekleri üzerine inşa ettiği bir yapıda ayakta durabilmektedir.

Şekil 5: Sürdürülebilir Kalkınmanın Yapısı

Kaynak: Engin Güvenç, Sürdürülebilir Kalkınma Sunumları

Toplantı İçin Özel Sektör Girişimleri Toplantı

Sekil No: 5'de de görüldüğü gibi sürdürülebilir kalkınma çatısı, ekolojik ekonomik, sosyal boyutun iş dünyasının çalışmalarına sonradan eklenerek bütüncül bir hareket alanı kazanmasıyla oluşur.

Çevrenin stratejik ve sosyal öneminin gittikçe artması ve kalkınmanın doğal çevrenin korunması ile paralel bir hareket alanı içinde olması gerekliliğinin, yansımaları sonucunda

sürdürülebilir kalkınma anlayışı doğmuştur ve aşağıda belirtilen toplantılarda deklare edilmiştir.

I.A.1972 Stokholm Konferans

Sürdürülebilir kalkınma anlayışında bir ilk olarak kabul edilir. İnsan yerleşimlerinin planlanmasına, çevre kirliliğinin tespiti ve kontrolüne, devletlerin küresel kirlilikle mücadele etmesine

değnilmiş ve çevreyi dışlamayan kalkınma, yerel kaynakların adaletli biçimde yararlanmayı öngören bir kalkınma stratejisi terimi ortaya çıkmıştır ve kaynakların değerlendirilmesinde eğitim ve örgütlenmenin önemi üzerinde durulmuştur. Çevreyi dışlamayan kalkınma terimi konferans sonucunda ortaya atılmıştır (Keleş, Hamamcı, 1993: 139).

I.B.Rio Zirvesi

Sürdürülebilir Kalkınmanın küresel çapta aktif bir politika olması 1992 de Yapılan Rio zirvesi sonuçlarından soma olmuştur (Dulupçu, 2004: 20). Daha önce kirlilik ve yenilenmeyen kaynakların tüketimini içeren sorun bazı yaklaşımlar geliştirilirken. Rio Konferansında doğal kaynakları baz olan sürdürülebilir kaynakların geliştirilmesini hedefleyen entegre bir yaklaşım sorunu çözmek için tercih edilmiştir (Fisünoğlu, 1997: 157).

I.C.Johannesburg Zirvesi

Birleşmiş Milletler tarafından 2002 yılında Johannesburg'da düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma zirvesine Çevre Bakanlığı ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu bir delegasyon katılmış ve altı temel başlıktan oluşan ulusal rapor sanayi, iletişim, yönetim, biyolojik çeşitlilik, yoksulluk ve iklim değişikliği konularında çalışmalar yapmışlardır (Adaman: 2006).

Johannesburg Uygulama Planı zirvesinin en önemli resmi çıktısıdır. Bu Plan Hazırlanırken Türkiye'nin de üst düzeyde aktif olarak katıldığı dört uluslar arası hazırlık toplantısı yapılmıştır. Bu toplantılarda Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı ve pek çok kamu kuruluşu tarafından temsil edilmiş ve toplantı sonucu ortaya çıkan uygulama planı, Ulusal Çevre ve Kalkınma Programı tarafından değerlendirilmiştir. Johannesburg Uygulama Planında sadece çevre koruma ve ekonomik kalkınma değil, yoksullukla mücadele, üretim

tüketim kalıpları, sağlık, küreselleşen dünya gibi değişik temalar da tartışılmıştır (Sezeralp, 2006: 10-11).

II. ÇEVRE POLİTİKALARI

Politika belli bir sorunun çözümü için geleceğe yönelik olarak alınması gereken önlemlerin ve benimsenmesi gereken ilkelerin tümüdür. Çevre politikası ise bir ülkenin çevre konusundaki ulusal ve uluslar arası platformda çevreye ilişkin çalışma, tercih, hedef ve amaçlarının belirlenmesi ve bu doğrultuda yapılan uygulamalardır. Ülkeler belli bir ekonomik zenginliğe erişmeden, çevreyi koruma politikalar geliştirmezler ve bu politikaları desteklemezler. Çevre politikası kavramı ile, bir ülkenin çevre konusundaki ve çevre sorunları alanındaki çözüm arayışlarına yönelik tercih ve hedeflerinin belirlenmesi anlaşılır. Çevre politikası, en genel anlamı ile, toplumların sağlıklı bir çevrede yaşamlarının sağlanmasını ve doğal varlıkların korunmasını hedef alır. Çevre politikası her ülkede başka başka hedefleri amaçlamakla birlikte, her toplumda bileşilen ortak hedeflere de sahiptir. Bu ortak hedefleri şöyle sıralayabiliriz (Hamamcı ve Keleş, 2005: 328-329):

- Bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşamasını sağlayıcı politikaları gerçekleştirmek.
- Toplumun sahip olduğu çevre değerlerinin korunması ve gelişmesini sağlayıcı çalışmalar yapmak.
- Çevre politikalarının uygulanmasının gerekli kıldığı yükün paylaşılmasında toplumsal adalet ilkelerinin uyumunu sağlamak.

Çevre Politikalarının belirlenmesi uygulanması toplumun çevreye verdiği değer ölçülmesi önem taşımaktadır. Halkın içinde bulunduğu kültürel sınıf ve halkın değer yargıları politikaların belirlenmesinde en önemli araçtır. Uygun olacak politikanın kararlaştırılması ve karar mekanizması içinde uygulanmasını sağlayacak mekanizmaların çalışmasını sağlamak da çevre politikasının

temelinin kurulmasında önemlidir. Çevre politikaları keyfilikten arındırılmalı, nesnel ve bilimsel temellere oturtulmalıdır.

Çevre politikalarının ekolojik sistemler ve nüfus dağılışı üzerinde ki etkileri hesaplanmalıdır. Çevre üzerindeki olumsuz etkilerden bazıları tümüyle önlenilecek nitelikte iken, bazı etkilerden tamamı ile korunma olanağı olmaya bilir. Çevre politikalarının kısa ve uzun dönem maliyetleri hesaplanmalıdır. Her yatırım projesinin kısa ve uzun dönemdeki verimliliği birbirinden ayrılmalı ve uzun dönemdeki birikimli etkilerin gelecek kuşakları nasıl etkileyeceği hesaplanmalıdır. Önerilen yatırım projesinin ve etkinliğinin geriye dönüşü olmayan sonuçlar yaratıp yaratmayacağı hesaba katılmalıdır. Yatırım projelerinin farklı toplum kesimlerinin çıkarlarını nasıl etkileyeceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Eğer kaynaklar bir malın üretiminden çekilip çevre kirliliğinin temizlenmesine kaydırılıyorsa, toplumun bu maldan sahip olduğu miktar azalacaktır. Böylelikle bu tür düzenlemeler firmaların daha az kaynak kullanarak aynı düzeyde üretim yapmalarına yol açacaktır. Malı üretmek için daha az kaynak kullanılacak ve serbest kalan kaynaklarla diğer mallardan daha fazla miktarda üretilecektir. Örneğin Hitachi, Japonya'da ürettiği elektrik süpürgesinde parça sayısını % 30 oranında, çamaşır makinasında ki parça sayısını %16 oranında azaltarak geri dönüşümü kolaylaştırmış, daha az kaynak kullanımına ve daha düşük üretim maliyetlerine yol açmıştır (Walter, 2002:469).

Çevre politikaları konusunda çevre uzmanları yazarlar düşünürler ve siyasal örgütler arasında farklılıklar birkaç genel çevre yaklaşımı altında toplanmaktadır:

II.A. Düzeltim Karşıtı Çevre Politikaları:

Çevre bilim konusunda özel bir politikanın uygulanmasının gerekli olmadığını savunurlar. Yeryüzündeki bazı çevre sorunlarının varlığını kabul etmekle birlikte bunların kendiliğinden piyasa ekonomisi kuralları içinde çözümlenebileceği inancındadır. Devletin karışmasına karşı olanların bir kısmı da sanayileşmenin ve teknolojik ilerlemenin önemine inanmış maddi büyümeyi amaç edinmiş Ortodoks Marksistlerdir. Bunlara göre çevre politikalarına gösterilen ilgi temel sorunların tartışılmasını ve ilerlemeleri yavaşlatarak iç çelişkilerden doğan gerginliği hafifletip sistemin çöküşünü (kapitalizmin) engellemeye ve geciktirmeye çalışmaktadır. Bu sayede kitlelerin uyutulması sağlanmaktadır. Bu görüşe göre çevre sorunları, başarılı bir biçimde ancak üretim ilişkilerini değiştirici çalışmaların yapılmasıyla çözüme ulaşabilir (Walter, 2002: 331).

II.B. Düzeltimci Çevre Politikaları:

Çevre sorunlarına aktif bir politikayla çözüm aramaktadırlar.

Çevrebilimsel problemlerin din dil, ırk, bölge, ayrımı yapılmaksızın birlikte çözülebileceğine inanmaktadırlar. Düzeltimin toplumun tabanına dayanması gerektiğine inanırlar. Liberal düzeltimciler eğitim sayesinde kişilerin çevre bilimsel yönden daha bilgili ve sorumlu davranabileceklerini öğrenebileceklerini savunurlar. Sanayi kapitalizminin oyunun kuralları içinde çevrebilimsel yönden tatminkar bir ortamı hiçbir zaman oluşturamayacağını savunurlar. Tabandaki toplumsal ve siyasal eylemin çevre politikalarına yön vermesi gerektiğini savunurlar. Uzmanlar, teknisyenler ve bilim adamlarından oluşan baskı gruplarının çevre projelerinin uygulanmasını

kolaylaştırıcı bir etki yapacaklarını savunurlar (Çevre Envanteri Daire Başkanlığı: 2004).

II.C Yöntem Açısından Çevre Politikaları

Onarıcı ve Önleyici çevre politikalarıdır.

II.C.1 Onarıcı Politikalar

Tedavi edici politikalarlardır. Bu tür politikalar çevreye verilecek zararlar verildikten, zararlı sonuçlar ortaya çıktıktan, zararın dönülemez bir noktaya gelindikten sonra etkilerin giderilmesine yönelik politikalarlardır. Tazminat, ceza yaptırımları, kirlenmenin yürütme örgütleri tarafından doğrudan denetlenmesi bu politikaların uygulanması için kullanılan başlıca araçlardır. Bu tür politikalar, zararlar oluştuğundan sonra, onları ortadan kaldırmayı amaçlayan geçmişe dönük politikalarlardır. Çevreye verilen zarar oluştuğundan sonra oluşan olumsuzlukları gidermeye çalışan bir politika olduğu için zararın baştan önlenmesinde etkisiz politikalarlardır.

II.C.2 Önleyici Politikalar

Çevrenin zamanında, tahribat verilmeden, işiştenden geçmeden zarar görmesini engelleyici çevre politikalarını içermektedir. Teknolojik yenilikler ve yapısal değişiklikler önleyici politikaların başlıca uygulama araçlarıdır. Önleyici çevre politikasını, yatırım kararları alınırken dikkate alınması gereken teknolojik etmenleri çevre ve kaynaklar için yararlı olacak şekilde, etkileyecek bir siyasal bir çerçevenin oluşturulması olarak algılanmaktadır.

İmalat, enerji tarım, savunma, inşaat, ulaştırma gibi konularda yenilikler yapılması bu politikanın temelidir. Buna ekonominin ekolojik modernleşmesi denmektedir (Keleş.2002: 331).

III. TÜRKİYEDE KALKINMA PLANLARI VE ÇEVRE POLİTİKALARI İLİŞKİSİ

Türkiye’de çevre konusu özellikle 1955 yılından beri faaliyet gösteren “Türkiye Tabiatını Koruma Derneği” tarafından devleti çevreyle ilgili resmi kurumlar kuruluncaya kadar uluslararası platformlarda temsil etmiştir. 1972 Stockholm konferansı ile birlikte çevre konusu Türkiye’de gündeme gelmiş, çevre konusunda resmi ve gönüllü kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Üçüncü beş yıllık kalkınma planında çevre konusu planlama içinde yer olmaya başlamıştır fakat Türkiye’nin kalkınma, ilerleme ve gelişme politikalarına, çevre korumasından daha çok önem verilmiştir (Çaha.,1996: 2).

Planlı ekonomilerde çevre ile ilgili politikalar kalkınma planlarında yer almaktadır. Türkiye’de 1963-1972 yılları arasındaki kalkınma planında ayrıntılı çevre politikaları içermemektedir.

Türkiye’de üçüncü beş yıllık kalkınma planı ile birlikte çevre sorunlarına yönelik politika belirleme yönünde ilk adımlar atılırken, 1978 yılında ilk kez çevre politikaları oluşturma amacıyla başbakanlık çevre müsteşarlığı, 1991 de Çevre bakanlığı kurulmuştur (Torunoğlu, 2005: 4).

Türkiye’de ekolojik kaygıların bölge düzeyinde dikkate alınması ilk kez Yedinci Beş yıllık kalkınma planına rastlar. Belirli bölgelerde kirlilikle mücadeleyi esas alan havza yönetimi anlayışı yerleştirilmeye çalışıldı.UÇEP, DOKAP, KOP, GAP gibi sürdürülebilir kalkınma politikalarının bölgesel düzeyde uygulamaları kapsamlı olarak yer almaya başlamıştır (Talu, 2006: 1).

Türkiye’de, “Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı” ile birlikte (1973-1977), çevre sorunlarına yönelik politika belirleme yönünde ilk adımlar

atılırken, çevre örgütlenmesi ve çevre tüzesisinin oluşturulması yönünde de tartışmalar başlamıştır. Bu noktada, çevre yönetimi kavramı gündeme gelmiş, kamu ve özel sektör arasında etkileşimi kuracak, doğal varlıkların korunmasını temel alacak, sorunlara merkez ve yerel düzeyde çözümler getirebilecek, eşgüdüm ve denetimi sağlayacak bir sistemin arayışları başlamıştır. Ancak, geride kalan yıllar içerisinde kurumsal anlamda güçlü ve etkin bir çevre kurumunun / örgütünün oluştuğundan söz etmek mümkün değildir. Bu noktada, çevre örgütlenmesinde bir dizi geçiş ve sorun yaşanmış, kurumsal karmaşa bir türlü giderilmemiş, beraberinde yasa, yönetmelik ve uygulamalardan kaynaklı yetki ve görev karmaşasının öne çıktığı bir süreç yaşanmıştır (Kalder: 2006).

1978 yılında, ilk kez çevre politikalarının oluşturulması amacı ile Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. 1984 yılında, kamu yönetiminde yapılan düzenlemeler sırasında, Çevre Müsteşarlığı, Başbakanlığa bağlı Çevre Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür. 1989 yılında ise yine Çevre Müsteşarlığı'na geçiş yaşanmış, çevre örgütü bir üst düzeye taşınmıştır. 1991'de, Çevre Bakanlığı kurulmuş, Yüksek Çevre Kurulu, Özel Çevre Koruma Kurumu, Çevre İl Müdürlüğü, Mahalli Çevre Kurulu gibi kurumlar Bakanlığa bağlı kuruluşlar / organlar olarak tanımlanmıştır. 2003 yılında ise kamu yönetiminde yeniden yapılanma ya da "devlette reform" sürecinin bir sonucu olarak, birleşik bakanlık modeline geçilmiş ve "Çevre ve Orman Bakanlığı" kurulmuştur.

III. A. ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI

1973-1977

Planda ülkenin su, hava, kıyı gibi belli başlı çevre sorunlarına dikkat çekilmekte ve bunların

bir bütün çerçevesinde planlama sistemi içinde incelenmesinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır. İnsanın çevreyle olan ilişkilerini ussal bir denge içinde sürdürülebilmesine uygun bir toplum yapısına, toplumsal ve ekonomik kalkınmayla ulaşılabileceği fikri savunulmaktadır. Bu nedendir ki sanayileşmeye ve kalkınmaya zarar verebilecek çevre politikalarının benimsenmeyeceği ve planlama kararları ile uygulayıcı bakanlıklar arasında eşgüdüm sağlayacak bir merkezi kuruluşun önemi üzerinde durulmuştur. DPT koordinatörlüğünde yapılacak çalışmaların eşgüdümü sağlamakla yükümlü olduğu belirtilmiştir. Planda yapılması öngörülen yatırımların yaratacağı kirliliğin önceden hesaplanması ve önlemlerin alınmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu durum planın önleyici çevre politikaları, içerdiğinin anlaşılması için önemlidir. Ankara da hava kirliliğinin önlenmesi, tarım ilaçları ve su kirliliği konularında önlem alınmasının gereği, halkın eğitilmesinin önemi, çevre sorunları envanteri üzerinde çalışılması ve ülke dışında oluşan gelişmelerin takip edilmesi üçüncü beş yıllık kalkınma planı içeriğinde yer almaktadır. (DPT, 2006, plan. dtp. gov. tr)

III. B. DÖRDÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI

1979-1983

Bu planın iki bölümünde çevre sorunlarına ve çevre politikalarına yer verilmiştir. Bu bölümler Temel Politikalar ve Toplumdaki Gelişmeler bölümleridir. Planda vurgulanan ilkeleri temel başlıklar altında inceleyebiliriz.

-Sanayileşme, tarımda modernleşme, kentleşme sürecinde çevre başlığı önemli bir etken olarak dikkate alınmalıdır.

-Çevre sorunu ortaya çıkmadan önce engellenmelidir. Çevre problemi ortaya çıktıktan

sonra çözüm aramak, çevre maliyetlerini yükseltir.

-İnsan sağlığını tehdit eden boyutlara varan çevre sorunlarının olduğu bölgelerde temizleme ve arıtma projelerine öncelik verilmelidir.

-Haliç ve İzmit körfezlerinin temizlenmesi, Ankara'da hava kirliliğinin denetlenmesi. Çevre konusunda çalışan dernek ve sivil toplum kuruluşlardan bilgi ve yardım almak ve kentlerin etrafında yeşil kuşaklar oluşturmak planının konularındandır. (www.cvreorman.gov.tr, 2006)

Çevre politikasına ilişkin kararların yerel yönetimlere bırakılması fakat merkezi yönetimle olan ilişkinin korunması esasına ilişkin kararlar alınmıştır.

Çevre için olumsuz etkilerinden korunarak ve toplum yararına uygun olarak yapılacak projelerle, kitle turizminin geliştirilmesi ve döviz girişinin sağlanmasına yönelik çalışmaların yapılmasını öngörmektedir.

III. C. BEŞİNCİ BEŞ YILLIK PLAN

1985-1989

Kentleşme, erozyon, doğal afetler sonucu ortaya çıkan kirlenme sorunları, sanayileşmenin yarattığı sorunlar temel konulardır. Bu planın temel ilkesi kaynakların, gelecek kuşaklar tarafından da yararlanabilmesi için en iyi biçimde korunması ve geliştirilmesinin sağlanmasıdır. (DPT, www.ekutup.dpt/kalkmma/planları)

Su kalitesi, su kaynaklarının etkin kullanılması, içme sularında sağlık koşullarının sağlanması, bu kaynakların atık ölçümlerinin saptanması da planda yer almaktadır.

Marmara, İzmit, İzmit körfezi, gibi aşırı kirli bulunan sanayi bölgelerinde arıtma işlemlerinin ayrıntılı olarak yapılmasını denetlemek ve yatırım sürecindeki projelendirme izin, proje değerlendirme, üretim aşamalarının etkin biçimde kontrolünün önemi vurgulanmaktadır.

Hava kirliliğinin denetim altına alınması kaliteli yakıt tüketiminin önemi de planda yer almıştır.

III.D.ALTINCI BEŞ YILLIK PLAN

1990-1994

İnsan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir kalkınmaya olanak verecek biçimde doğal kaynakların kullanımını sağlamak ve gelecek kuşaklara sağlıklı doğal bir fiziksel ve toplumsal çevre bırakmak planda benimsenen temel hedeftir.

Yapılan plan dahilindeki bütün ekonomik politikalarda çevre boyutunun hesaplanarak karara bağlanması esası temel alınmalıdır.

Çevre bilincinin yaygınlaşması, çevre denetim ve izleme sistemine etkinlik kazandırılması, kıyı şeritlerinde kamu yararının kollanması, alıcı su ortamının izlenmesi, deniz ortamının korunması, içme suyu güvenliği gibi kararlar alınmıştır.

1.2.3. sınıf tarım topraklarının yerleşme sanayi amaçlarıyla kullanılmasını engelleyip, alt yapı çalışmalarının tarım dışı topraklarda gerçekleşmesinin sağlanması.

Kimyasal maddelerin çevreye zarar vermesini engelleyici çöp depolama, imha faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, yabancı ülkelerden gönderilebilecek atıkların ülkeye girişinin engellenmesi, hastane atıklarının ev ve sanayi atıklarından ayrı olarak işlenmesi, arıtma tesislerinin kurulması planda yer almıştır.

Avrupa Topluluğu çevre politikalarıyla uyum çalışmalarının yapılması da planda bulunmaktadır.

Petrol ürünlerinin kalitesinin iyileştirilmesi, nükleer tesisler ve radyasyonla çalışan kuruluşları ilgilendiren yasal çalışmaların gerçekleştirilmesi de plan dahilindedir (Çevre Ve Orman Bakanlığı: 2006).

III.E YEDİNCİ BEŞ YILLIK PLAN

1996-2000

Yedinci beş yıllık kalkınma planı daha önceki planların başarısızlıklar ve aksaklıkları ortaya koymaktadır. Çevre için kaynak ayrımını öngören onarımcı anlayışın eleştirisi yapılmaktadır (Keleş, 2002: 327).

Çevresel etki değerlendirme yönetmeliğinin amaçlarının yeterince uygulanmadığı belirtilmiştir.

Sürekli ve dengeli kalkınma anlayışı çerçevesinde insan sağlığını ve doğal dengeyi korumak, doğal kaynakları etkin kullanmak plandaki temel stratejidir.

Uluslar arası çevre sorumluluklarımız ilk kez ayrıntılı olarak bu planda yer almıştır.

İmar, orman, kıyı, çevre, kültür ve tabiat varlıklarının korunması ile ilgili yasalarda güncel ve geçerli değişiklikler yapılması, çevreyi dışlamayan bir büyüme anlayışı doğrultusunda hareket etmek, çevre yasasında değişikliklerin yapılmasını sağlamak planın diğer önemli maddeleridir. (Turçek, Eylül 2007)

III. F SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI

2001-2005

Bu dönemde UÇEP-Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmıştır ve çevre yönetimine etkinlik kazandırılmıştır.

UÇEP çevre açısından tehdit oluşturan kirlilik kaynaklarını tanımlar. Türkiye'nin uzun dönemli çevresel hedeflere ulaşmak için etkili bir çevre yönetimi sisteminin geliştirilmesi için beş ana hedef üzerinde durmaktadır

*Kirliliğin önlenmesi

*Yurttaşların çevre altyapı hizmetlerinden yararlandırılması

*Yenilenebilir kaynak kullanımının teşvik edilmesi ve sürdürülebilir kaynak kullanımının yaygınlaştırılması

*Çevre sorunlarının oluşturduğu riskle baş edilebilmesinin gerekliliği

*Çevre ve Ekonomik kalkınmanın dengeli ve sürdürülebilir özellikte olmasını sağlayacak stratejilerin geliştirilmesi (Altuntaş ,2006: 27)

İnsan sağlığını, ekolojik dengeyi, kültürel, tarihsel, estetik değerleri bir arada koruyan bir çevre için olanak sağlanmasının önemi vurgulanmıştır.

Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planının yürürlüğe sokulması, çölleşme ve erozyonla mücadelenin önemi üzerinde durulmuştur.

Ulusal Çölleşme Eylem Planı hazırlanmış, tabiat varlıklarını koruma ve turizmi teşvik yasalarında çevreyle ilgili değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. Küresel ısınma ve iklim değişikliği sözleşmesi çerçevesinde ulusal çalışmalar yapılmıştır.

Çevre sorunlarının uluslar arası ortamda öne çıkması ve bu sorunların çözümüne yönelik politika arayışları, özellikle 1970'li yılların başından itibaren devlet ve hükümetlerin ortak gündemi haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler örgütünün ön ayak olduğu bir dizi uluslar arası konferans, bu arada bölgesel kuruluşların politika belirleme çabaları beraberinde bazı temel dokümanları ortaya çıkarmıştır. Bu temel belgeler, bir süre sonra uluslar arası anlaşmalara çevrilmiş ve son tahlilde uluslar arası çevre hukukunun temelleri atılmıştır. Avrupa Birliği ortamında da "çevre kaygıları" bir süre sonra üye ülkelerin gündemine gelmiş, ilk kez 1972'de AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) Paris Deklarasyonu'nda; "...ekonomik kalkınmanın selameti açısından, çevre sorunlarının çözümünde ortak politika ve eylem programından" söz edilmiştir. Buradaki ekonomi öncelikli "çevresel kaygılar", nihayet 1992 yılında Maastricht Anlaşması ile birlikte

topluluğun çevre koruma alanındaki resmi bir politikası haline gelmiştir (Econturk: 2006).

Sürdürülebilir kalkınma Türkiye’ni, n gündemine 5. ve 6. beş yıllık kalkınma planlarında girdi. Beş yıllık kalkınma planında çevreyle ilgili eylem planı yazıldı fakat 8. kalkınma planından itibaren irtifa kaybetmeye başladı, 9. kalkınma planında ise sürdürülebilir kalkınma felsefesinden uzaklaşmış olduğu görülmektedir. Sadece ekonomik büyüme odaklı anlayış, sürdürülebilirlik kavramı ile bağdaşmaz. 9. kalkınma planı Türkiye ye 5 tane gelişme eksenini sundu bunlardan bir tanesi olan rekabet gücünün artırılması :çevrenin korunmasını, çevre altyapısının yapılmasını, güçlendirilmesini bu ekseninde görürken, diğer dört eksen olan istihdamın artırılması, beşeri sermaye ve sosyal dayanışmanın güçlenmesi, bölgesel gelişmenin sağlanması, kamu hizmetlerinin etkinliği ve kalitesinin artırılması konularında çevre ekseninden bakılmadığı görülmektedir (Talu,2006:59).

8. planda UÇEPin 9. plan sürecince yenileneceği ve yasal bir dayanak kazandırılarak uygulamaya devam edileceği hükmü vardır fakat 9. planda UÇEP ile ilgili referans yoktur (Cerit Mazlum, Haziran 2006:65) .

IV. TÜRKİYEDE TEMEL ÇEVRE YASALARI

Ülkemizde 1930’lu yıllardan bu yana uygulanmakta olan mevzuatın bir bölümü doğrudan doğruya çevre ile ilgili, bir bölümü ise dolaylı olarak çevreye düzenlemeler getirmektedir. Türkiye, son yirmi yılda, çevre sorunlarına eğilmek üzere çeşitli mekanizmaların oluşturulmasında büyük ilerlemeler kaydetmiştir. 1982 Anayasası, yurttaşlara sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı tanımaktadır. 1983 yılında 2872 Sayılı Çevre Kanunu çıkarılmış, 1991 yılında ise Çevre Bakanlığı kurulmuştur. Halkın temiz bir çevreye yönelik duyarlılığı ve bu yöndeki talepleri giderek artmaktadır ve çevre konusunda çalışan sivil toplum kuruluşları

sahneye çıkmaktadır. Ancak, bütün bu olumlu gelişmelere karşın, çevreyle ilgili konularda ekonomik ve sosyal kararlar henüz yeterince önemsenmemiştir. 1982 Anayasasının 56. Maddesinde “Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” denilmekte ve çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir hükmünü getirmektedir. 11 Ağustos 1983 tarihinde yayımlanmış olan 2872 Sayılı Çevre Kanunu, çevreyle doğrudan ilgili olarak hazırlanmış olan bir dizi yasal düzenlemenin başında gelmektedir (Türkiye Çevre Vakfı: 2006).

IV. A ANAYASA:

Türkiye küresel rekabete cevap verme sürecinde yaşanan büyüme olgusunu ekonomik kalkınma ve devrenin korunması denge düzeyini aşmayacak ölçütler içinde gerçekleştirebilmek için ulusal ve uluslar arası düzeyde yasal düzenlemeler getirmiştir. 1982 Anayasası’nın kabulü ile çevre koruması terimi ilk defa anayasada yer almış. Türk çevre politikası üzerinde temel ilkeler belirlenmiştir. Fakat sürdürülebilir kalkınma kavramı 1982 anayasasında açıkça ifade edilmemiştir. Çevrenin nasıl dengeli ve sağlıklı bir yapıya kavuşacağı belirtilmemiştir (Egeli,1996: 76-78).

1980’lere kadar konuya sağlık politikalarının bir parçası olarak bakılıyordu. Anayasasının 49. maddesindeki devlet herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşamasını sağlamakla ödevlidir diyerek sağlık hakkından bahsetmekte idi. 1982 Anayasasında çevreyi doğrudan etkileyen 56. madde şöyle idi; “Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamak hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir.” 43. madde “Deniz göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyıların çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir” hükmünü koymaktadır. Anayasa-

mn 63. maddesinde “devlet tarih, kültür ve doğa varlıklarının ve değerlerin korunmasını sağlamak ve bu amaçla, destekleyici ve özendirici önlemleri almak zorundadır.” 57. maddede devletin, kentlerin özelliklerini ve çevre koşullarını gözeterek bir planlama içinde konut gereksinimini karşılayacak çalışmalarda bulunacağı bildirilmiştir. 44. madde ise devlete, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybolmasını önlemek görevini vermektedir. 45. madde ise tarım toprakları ile meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemeyi devlete bir görev olarak vermiştir. 169. ormanların korunması ve geliştirilmesi ile ilgili madde ve yerleşme özgürlüğünün sınırlandırılmasıyla ilişkili 23. madde devlete çevre ile ilgili önemli görevler vermiştir (Ertan, 2002: 272-273).

IV. B ÇEVRE YASASI:

1983 yılında kabul edilmiştir.

-Kirlenmenin önlenmesi azaltılması, giderilmesi için yapılan harcamalarda kirletenin ödemesi ilkesi benimsenmiştir.

-Çevre yasasında kirlenmenin giderilmesi sonucu oluşan maliyete kirleten katlanmalıdır, çevrenin korunması için alınacak önlemlerin kalkınma çabalarına olumlu ve olumsuz katkıları uzun ve kısa dönemler için hesaplanır.

-Toprak ve kaynak kullanımı ve proje değerlendirme kararları verilirken çevre koruma ve kalkınma etmenleri arasında denge sağlanmalıdır.

-Çevre yasası her türlü atık ve artığın ortaya bırakılmasını, temel çevrebilimsel dengenin bozulmasını, hayvan ve bitki türlerinin varlığının tehlikeye atılmasını yasaklamıştır.

Yasa, sanayicilerin çevresel etki değerlendirmeye hazırlanmasını zorunlu kılmıştır.

Çevre yasasının öngördüğü önlemleri almayan veya yasaya uymayan kurum ve kuruluş-

ların faaliyetleri sürekli yada süresiz durdurulabilecektir. Bu konuda yetkili Sağlık Bakanlığı ve Çevre bakanlığıdır. Çevre kirliliği ödeme fonuna katılma payları ile ceza miktarlarının on katına kadar arttırılmaya bakanlar kurulu yetkilidir. (Çevre Yasası, www.tcv.com: 2006)

IV. C. ULUSAL PARKLAR YASASI:

Yasa ulusal parkı şöyle tanımlamaktadır: Bilimsel ve estetik bakımdan ulusal ve uluslararası, ender bulunan doğal ve kültürel kaynak değerleriyle koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip olan doğa parçaları.

Ulusal Parklar Yasasının kapsamına giren yerlerde, doğal ve çevrebilimsel dengenin bozulması, yaban yaşamının yok edilmesi, doğal dengeyi bozacak orman ürünleri üretimi, avlanma ve otlama yapılması, bu alanların özelliklerinin yitirilmesine yada değiştirilmesine yol açacak etkiler, torak su hava kirlenmesine yol açacak eylemlerin yapılması, kamu yararı açısından kesin bir zorunluluk bulunmadıkça yapı ve tesis kurulması ve işletilmesi yasaklanmıştır. (Bakanlıklar ve Çevre Yönlü Görevleri)

IV. D. KÜLTÜR VE DOĞA VARLIKLARININ KORUNMASI:

Yasaya göre kültür varlığı tarih öncesi ve tarihsel devirlere ait bilim kültür dil ve güzel sanatlarla ilgili, yer üstündeki, su altındaki, yer altındaki taşınır ve taşınmaz mallardır. Sit alanlarında yapı yapmak koşullara bağlanmıştır.

IV.D. 1. Boğaziçinin Korunması:

Boğaziçi Kararnamesinde Boğazın her iki yasında yeşil örtüyü bozabilecek yapılaşmaya karşı sürekli bir denetimin sağlanması ve Çamlıca, Üsküdar, Beykoz, Sarıyer, Beşiktaş ilçelerinin de sit alanına giren bölgelerini korumak amaçtır.

IV.D. 2 .Kıyıların Korunması: Türkiye'nin

ekonomik yapısının önemli bir kısmını oluşturan turizm Türkiye sahillerinde önemli rol oynamaktadır. Özellikle Akdeniz ve Ege sahille-

rinde bir çok otel ve tatil köyü bulunmaktadır ve bunların faaliyetlerinin deniz ve kıyı kaynakları üzerinde önemli etkileri olmaktadır. Kıyı yerleşimleri ve yoğun deniz trafiğinden dolayı Akdeniz kıyısı kirlenmeye oldukça duyarlıdır. Tarım atıkları da önemli bir kirlilik kaynağıdır. Akdeniz aynı zamanda dünyada tehlike altında bulunan 12 türden biri olan Akdeniz Fokuna ev sahipliği yapmaktadır. Halen yaşadığı düşünülen 300-400 Akdeniz fokundan yaklaşık 50'si Türkiye'nin Akdeniz Kıyısının ıssız kısımlarında yaşamaktadır (Çevre ve Orman Bakanlığı: 2006).

Türkiye'de kıyıları korumakla ilgili politikalar etkin bir biçimde uygulanamamıştır.

Bu çalışmaların uygulamalarından verimli ve istenilen sonuçlar alınamamıştır. Ekonomik kararlar daima kıyı korumacılığının önüne geçebilmiştir.

IV. D. 3. İmar Denetimlerinin Çevre Politikasına Etkileri: Kentsel çevrenin düzenlenmesini, alt yapının doğru olarak tamamlanmasını, kentin ekonomik kültürel toplumsal işlevinin uygulanabilmesini kolaylaştırır.

Çevresel zenginliklerin korunması, yapılaşmanın geri dönülemez etkilerinin engellenmesinin yasa ile adil bir şekilde yapılanması doğal dengenin korunması açısından önemlidir.

IV. E. BELEDİYE YASASI:

Bu yasayla belediyelere çevrenin temizliği ve çevrenin korunması görevleri verilmiştir. Bölgenin çevresel rahatlığını ve düzenini sağlamakla belediyeler görevlendirilmiştir.

IV. F. GENEL SAĞLIĞI KORUMA YASASI:

İnsan ve çevre sağlığı ile için zararlı kuruluşların açız izni alınmasını, kuruluşlarının önlenmesini, kurulmuşların kaldırılmasını, kuruluş yasaklarına uymayanların cezalandırılmasını içeren hükümler içerir. Sağlığa aykırı kuruluşların

konut alanlarından uzakta ve denetim altında tutulmasını sağlığa aykırı kuruluşlarla ilgili yönetmelik belirlemiştir.

IV. G. TARIM TOPRAKLARININ KORUNMASI:

Verimli tarım topraklarının, kentleşmeden zarar görmemesi amaçtır. 1960'larda Türkiye'de kentleşme ve sanayileşme yayılmacılığı tarım topraklarının yok olmasına sebeptir.

V. TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMAYI ETKİLEYEN ÇEVRE PROBLEMLERİ

V. A. GÜRÜLTÜ KİRLİLİĞİ:

Gürültü kirliliği yapısı gereği kentsel olan ayrı bir sorun alanı oluşturmaktadır. Türkiye'de trafik aşırı gürültünün kaynaklarıdır. Bunu inşaat işlerinden, sınav gürültüden, hava trafiğinden ve demiryolu trafiğinden kaynaklanan gürültü izlemektedir. Mevcut gürültü yönetmeliğinin uygulanmaması, aşırı gürültünün yarattığı risklerle ilgili olarak toplumun fazla bilinçli olmaması, gürültü çıkarılmasının kontrol edilmemesi, öncelikli gürültü kirliliği sorunlarının belirlenmesi ve önlenmesi için gerekli yerel kapasitenin olmaması: En önemli gürültü kirliliği sebeplerindedir. Trafik gürültüsü ise İstanbul'da ortalama 75-80dBA, Gaziantep'te ise 68-81 dBA'dır. Normal ses düzeyi ise 58-60 dBA'dır. Bu düzey bize İstanbul'daki gürültünün çok yüksek ses seviyesinde olduğunu göstermektedir (Özsa-buncuoğlu ve Uğur, 2005: 286).

Turizm sektörünün sağlıklı gelişmesi, etki alanını artırması doğal ve kültürel çevrenin korunmasıyla doğrudan ilişkilidir. Gürültü seviyesinin normal sayılan düzeyi aşmaması sürdürülebilir turizm ile sağlanan kalkınmanın devamını sağlayacaktır.

Beşeri sermayenin ruhsal dengesinin sağlıklı gelişmesinde etkili olan gürültüsüz hayat

şartlarının varlığı çalışma gücünün performansını etkileyecektir. Kontrol edilebilen gürültü kirliliği büyümenin kaldıraçlarından, nüfusun eğitilen ve çalışan kesiminin verimini artıracak bir sonuç olarak üretimin en etkin girdilerinden emek faktörünün optimal düzeyde kullanılmasını sağlayacaktır.

V. B. KATI ATIKLAR VE TOPRAK SU KİRLLENMESİ:

Kentleşme ve Endüstrileşme katı atıkların en önemli kaynağıdır. Kent kaynaklı evsel atıklar 1991 istatistiklerine göre kişi başına 590 kg kadardır. Bu rakam OECD değeri olan kişi başı 500 kg m üzerindedir. Türkiye’de yiyecek içecek atıklarının yaz aylarında ki oranı kış aylarına göre % 30 fazladır. Geri dönüşümlü atık oranı ise kışın % 5- 10, yazın % 15- 18 dir. Türkiye ortalamasına baktığımız zaman; sanayi ve hizmet sektöründe 25 milyon ton, termik elektrik santrallerinde yılda 12.3 ton katı atık üretilmektedir. Hastane atıkları ve radyoaktif atıklar tehlikeli atıklar olarak adlandırılmaktadır. Bu atıklar yılda 300.000 tonu bulmaktadır. Her-1000\$—milli-gelir—üretimi—içinde katı atık üretimi 116 kg’dır (Özsabuncuoğlu ve Uğur, 2005: 286-287).

Çevre politikaları açısından katı atık yönetiminde geri kazanım hem ekonomiye katkı sağlarken, çevre kirliliği sorununu da kontrol altına almaktadır. Türkiye’de katı atık dönüşümünün organize ve sistematik bir biçimde yapılmamaktadır. Katı atık depolama alanları ise ülke çapında yeterli olmamaktadır.

Atıkların doğal dengeyi bozacak bir eyleme dönüşmesini engelleyen bir sistemde yok edilmesi sürdürülebilir kalkınmanın devamlılığı açısından çok önemlidir.

V. C. HAVA KİRLLENMESİ VE GAZ:

Türkiye’de hava kirlenmesi başlıca iki sebepten kaynaklanmaktadır.

-Enerji kullanımı

-Taşıma araçları emisyonu sebeplidir

Çevre politikalarının etkinliği halkın eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi ile doğru orantılıdır. Halkın kurşunsuz benzin, doğalgaz ve yağ oranı düşük kaliteli kömür kullanımını sağlamak önemlidir. Türkiye’de hava kirliliği genel olarak; kalitesiz yakıtların ısıtmada kullanıldığı konutlardan, çeşitli endüstriyel tesislerden, motorlu araçlardan ve atmosferik şartlardan kaynaklanmaktadır. Ülkemizde linyit rezervlerinin zengin olmasına rağmen, düşük vasıflı olması ve hiçbir iyileştirme işlemi yapılmadan ısıtıcılarda kullanılması, bunun yanında yakma tekniklerine uygun olmayan yöntemlerle sanayide ve konutlarda yakılması, hava kirliliğinin en önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Sanayiden kaynaklanan hava kirliliği temelde; yanlış yer seçimi, yeterli teknik tedbirler alınmadan katı atık, gaz ve tozların atmosfere bırakılması, yanlış, eski veya eksik teknolojilerin seçiminden kaynaklanmaktadır. Kentlerde yoğun nüfus artışı sonucu oluşan plansız çarpık kentleşme, ısıtmada kullanılan yakıtın niteliği, yapı biçimi ve ölçülerindeki değişimler, kent trafik yoğunluğu, bu alanda hava kirliliği oluşturan önemli sebeplerdir. Türkiye’de hava kirliliğini ve hava kalitesi yönetimini düzenleyen temel hukuki araç, 1986 yılında çıkarılan Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliğidir. Yönetmelik on yedi kirletici parametre için hava kalitesi sınır değerlerini, iki kirletici için hedef değerleri ve uyarı kademeleri ile uyarı kademelerine ulaşıldığında alınacak tedbirlerin yanı sıra ölçüm ve analizle ilgili diğer birçok hususu ele almaktadır. Yönetmelik sanayi tesisleri ve prosesler için bir emisyon izin sistemi getirmektedir (Özsabuncuoğlu ve Uğur, 2005: 284).

Kirli havanın yarattığı sağlık problemleri sağlık masraflarının artarak işgücü verimliliğinin düşmesine de sebep olmaktadır

V. D. SIVI ATIKLAR VE SU KİRLENMESİ:

Su kirliliği, evsel ve endüstriyel sıvı atıkların, arıtılmaksızın su ortamlarına boşaltılmaları ve tarımda verimi arttırmak için kullanılan gübreler ile zirai mücadele amacıyla kullanılan ilaçların, taşınmaları gibi sebeplerle meydana gelmektedir. Su kaynaklarının kirliliği, su kaynaklarının kullanılmasını bozacak veya zarar verme derecesinde kalitesini düşürecek biçimde suyun içerisinde organik, inorganik, radyoaktif veya biyolojik herhangi bir maddenin bulunmasıdır. Ülkemiz üç tarafı denizlerle çevrilmiş olduğundan, deniz kirliliği çeşitli alanlarda önem kazanmaktadır. Denizlerin alıcı ortam olarak kullanılmaları, taşımacılık, turizm amacıyla kullanımı, atık maddelerin arıtılmadan veya kısmen arıtılarak alıcı ortama verilmesi, deniz kazalarından meydana gelen özellikle petrol akıntıları, akarsulardan denizlere ulaşan evsel, endüstriyel ve tarımsal atıklar denizlerin kirlenmesine sebep olmaktadır. Kıyılarımızdaki kirlilik düzeyi Avrupa ülkelerine göre daha azdır. Ancak kirlilik düzeyinin yüksek olduğu bölgelerimiz de vardır (Çevre ve Orman Bakanlığı: 2006).

Türkiye'de 25 ve daha fazla sayıda kirletici işyeri bulunan 17 il vardır ve bu iller içinde en fazla kirletici sanayi dalı bulunan il Uşak olup, bunu İstanbul, İzmir, Bolu izlemektedir. Listenin sonunu ise Gaziantep ve Samsun paylaşmaktadır. İşletmelerin sayısının çoğalması kirlenme derecesinin en büyük etkeni olduğuna göre çevre kirlenmesine en fazla sebep olan iller ekonomik olarak gelişmiş illerdir (Çevre ve Orman Bakanlığı: 2006).

Su hayatın temel unsuru, üretimin birincil kaynağıdır. Sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir yaşamın varlığı su yönetimiyle doğrudan ilişkilidir. Boşa harcanan su miktarı sağlam altyapı olanaklarıyla çözümlenmelidir. İçme ve gıda endüstrisinde kullanılan su kalitesi de artırılmalıdır.

SONUÇ

Çevre problemleri endüstrileşmenin istenmeyen sonuçları olarak görülmektedir. Endüstri öncesi toplumlarda yeterli olmayan hayat şartları, endüstriyel gelişmelerle iyileştirilmiş ve toplumsal refah yükseltilmiştir. Endüstriyel sistemin kazandığı başarılar önceleri ortaya çıkan problemleri örtmüş daha sonralarda ise yaşamak için elzem kaynakların yok olması çevre politikalarının işlerlik kazanmasına sebep olmuştur. Ama çevreci değerlerin gelişmesi gerçekte problemin çözümü için yeterli olmamaktadır.

Kontrolsüz büyümenin en yıkıcı ve yüksek maliyeti ekosistemin tahribatı sonucu oluşan küresel iklim değişimidir. Çevre sorunlarının geri dönülemez noktaya gelmemesi için gösterilen organize çabalar sürdürülebilir kalkınma anlayışının doğmasına sebep olmuştur. Doğal kaynakların sınırsız olabileceğini savunan klasik anlayış, doğal çevrenin tahribatı ile refah düzeyinin azalacağını, kalkınmanın sürdürülemeyeceğinin etkilerinin anlaşılması ile terk edilmeye başlanmıştır. BM'nin Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından "Ortak Geleceğimiz" Raporu Hazırlanmış, ve Bruntrant raporunun da etkisiyle sürdürülebilir kalkınma modeli gündeme gelmiştir. Türkiye'de ise sürdürülebilir kalkınma, beş yıllık kalkınma planlarıyla desteklenmiş, UÇEP ulusal çevre ve eylem planı hazırlanmış, bu çerçevede çevre ve ekonominin dengede sürdürülebilirliğini sağlayan proje ve programlar gerçekleştirilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı yasalarca da incelenmiş. Çevre yasasında ve anayasanın 43 ve 169. maddesinde çevre politikalarına yer verilmiştir.

Türkiye de çevre sorunu popülist, kanun yaptık planladık gerisi gelir anlayışından uzak bir yapılanma içinde ele alınmalıdır. Eğitim kurumlarının işlerliliğinin artırılması, altyapı yatırımlarının doğru yönetilmesi, teknolojik yeterlilikle oluşacak yenilenebilir enerji sistemlerinin oluşturulması en etkin araçlardır

Türkiye’de çevre problemi denince ilk algılanan, çarpık kentleşmedir. Endüstriyel yatırımların kentin imkanlarını aşması ile gecekondulaşma, yetersiz altyapı, hızlı nüfus artışı, tüketim miktarındaki olağan üstü artış insanların doğal kaynaklar üzerindeki baskısını arttırmaktadır. Yoksulluğa varan ana iktisadi sorunların en temel çözümü sürdürülebilirlik kavramının tüm sektörlerde yaygınlaşmasıdır.

Türkiye’de 2030 yılında kişi başına yılda 1.100m su miktarı düşeceği tahmin edilmektedir. Yalnız İstanbul’da yılda 450.000 ton kağıt tüketilmektedir. Kişi başına düşen günlük ortalama ağaç tüketimi 1.5kg’dır. Yılda ortalama 49.140 litre su sadece tuvaletlerde tüketiliyor. Türkiye’de her yıl 20.000hektar orman alanı yok oluyor. Türkiye’de son kırk yılda Van Gölünün üç katı kadar sulak alan kaybedildi. Gelecek yıllarda hastalıkların, doğal afetlerin ve çölleşmenin artması beklenmektedir. Bütün bunlara sadece yasalarla çözüm aramak hayalcilik olacaktır (www.arkilera.com/haber).

Avrupa Birliğine uyum sürecinde çevre kanunları ön plana çıkmıştır. Türkiye’deki izlenen çevre politikalarının sürdürülebilirliğini sağlayacak stratejilere ihtiyaç vardır. Çevre kanuni yollarla korunmuş ama işlerliği sağlanamamıştır.

Sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıfların çevre politikaları konularına eğilmeleri koruma politikalarının eyleme dönüşmesinde çok önemli bir yol izlemektedir. Örneğin Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) tarım ve çevre ilişkili çalışmalar yapmaktadır. Konya kapalı havzasında su talebinin yoğun, arzın kısıtlı olması sebebi ile, su kaynaklarının uzun vadeli korunmasını ve sürdürülebilir su kullanımının sağlanması için kayda değer çalışmalar yapmaktadır. ÇEKÜL (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı) ise Türkiye’nin Avrupa Çevre Ajansına (EEB) üye olması gerektiğine ve buna ulaşmak için hükümetlere karşı bir baskı grubu oluşturulmasının gerekliliği konusunda ısrarlı çalışmalar yapmaktadır.

Çevreyi korumak için alınacak önlemlerin, kalkınma politikalarına engel olabileceği düşüncesi, uzun vadeli kalkınma anlayışı ve bilgiye ulaşmada gerekli alt yapının oluşturulması ile yıkılmalıdır.

Çevresel değişim ve kirlilik ölçümlerini yapacak projeler geliştirilmedi.

Bölgeler arası ekonomik dengesizlikler azaltılmalıdır ve doğal kaynak yönetimi yetkin ellere bırakılarak ölçülebilirliği sağlanmalıdır.

Çevre politikası uygulamaları ulusal ve uluslar arası alanlarda desteklenmelidir.

İletişim araçlarının etkisiyle, çevre bilincinin kamu oyu vicdanında yer bulmasını sağlayacak sorumluluk projeleri hayata geçirilmelidir.

“Ekolojik Vergi Reformu” ile çevre vergilerinin işlerliğinin artırılması ve vergilerin GSMH içindeki oranının kalkınmayla orantılı ve adil ölçülerde artırılması gerekmektedir.

Ucuz verimli kesintisiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim sağlanmalıdır.

Su kaynaklarının, orman arazilerinin, kentlerde yeşil alanların ve Sit alanlarının korunması, atık yönetiminin geliştirilmesi gerekmektedir.

Turizm yatırımlarının çevre tahribatına yol açmayacak yöntemlerle uygulanması, kültürel ve doğal çevrenin gelecek nesillere aktarılabilirliği sağlanmalıdır.

Yerinde istihdam projeleriyle göçün ve gecekondulaşmanın önüne geçilmelidir.

Kentlerde toplu taşıma araçları geliştirilip, kullanılması teşvik edilmeli, deniz ve demiryolu taşımacılığı için gerekli altyapı çalışmaları uygulanarak gereksiz enerji kullanımının önüne geçilmelidir

Çevre kavramı çok geniş bir bakış açısı ile ele alınmalı, uygulanabilir kanunlarla desteklen-

meli, sivil toplum kuruluşlarınca geliştirilmeli ve kamu oyu baskısı ile sağlanmalıdır

KAYNAKLAR

- ADAMAN Fikret(2007), **Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma**, www.tescv.org.tr/rio_10
- ALPAR. İstiklal (1995) "Ekonomi ve Çevre Politikalarının Entegrasyonu" Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı, Temmuz
- ALTUNTAŞ Derya(2006), Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Türkiyedeki Kurumsal Değişmelere Bakış, Rec Yayınları
- BİLİM VE TOPLUM RAPORU(2006)," Küresel Ekolojik Kriz ve İklim Değişikliği", www.bgst.org/kcsb/ask/130105.asp, erişim:13.09.2007
- BAKANLIKLAR VE ÇEVRE YÖNLÜ GÖREVLERİ(2006) www.geocities.com/yereldemokrasi/bakanliklar ve çevre yönlü görevleri (erişim:Eylül 2007)
- ÇAHA Ömer(1996), "Türkiyede Çevre Politikalarının Oluşumunda Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü", Friedrich Naumann Vakfı,Geleceğin Turizmi Olarak Soft Turizmin Rekabet Avantajları Sempozyumu .
- CERİT MAZLUM(2006), Semra,"Akademik Perspektiften Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma Çalışmaları", Sürdürülebilir Kalkınma ve Katılımcılık Oturum Raporu, Rec Türkiye, Haziran
- ÇETİN Murat, (2006)"Teori ve Uygulamada Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma". C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.Cilt 7, Sayı 1,2006,s4-8
- ÇEVRE YASASI, www.yudumla.com/forum/cevre-yasasi/t102386(erişim:2007)
- ÇEVRE YASASI, www.tecv.com/yasa , (erişim:2006)
- ÇEVRE HABERLERİ, www.arkilera.com/habcr,(erişim:2007)
- ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI(2006),"Türkiyede Kıyı Koruma", 2006 www.cvreoruan.gov.tr, (erişim:10.03.2006)
- ÇEVRE ENVANTERİ DAİRE BAŞKANLIĞI, Türkiye Çevre Atlası 2004.
- DULUPÇU.M. A (2004) "Sürdürülebilir Kalkınma Politikasına Yönelik Gelişmeler" www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi 2004, (erişim:2007)
- DPT,Devlet Planlama Teşkilatı, a- www.dpt.gov.tr/ ,b- www.ekutup.dpt/kalkinma planları,www.plan.dpt.gov.tr, Mart 2006
- ECONTURK(2006) "Türkiye Ekonomisi", www.cconturk.org.tr(erişim:Kasım 2006)
- EGELİ Gülin, (1996)'Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Sorunları', , TÇV-Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Ankara .
- ERTAN Birol,(2002) **Çevre Hukukuna Giriş** ,İmge Kitabevi, Ankara,
- FERHATOĞLU Emrah,(2003) "AB de Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri", e-yaklaşım, 3.Sayı,Ekim 2003 *European Commission, Environmental Taxes (Eurostat theme 2-29/2002, National Accounts, 2002 edition)* www.yaklasim.com.tr/ (erişim:2007)
- FİSUNOĞLU Mahir(1997), **Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomi** t.c.v-Türkiye Çevre Vakfı
- FİSUNOĞLU Mahir(1996), Sustainable Development and a Need For New National Accounting System, NATO, CCMS, PİLOT STUDY, n,212.
- GÜVENÇ Engin,(2006),**Sürdürülebilir Kalkınma İçin Özel Sektör Girişimleri Toplantı Sunumları**.
- HAMAMCI Can, KELEŞ Ruşen(2005),**Çevre Politikası**, İmge Kitabevi.
- İSTİKLAL Vural," İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Kalkınma", www.canaktan.org/surdur-kalkinma (erişim:10 Eylül 2007)
- KALDER, " Ekonomi ile Çevre Arasındaki Denge". (2006) www.kalder.org.tr. (erişim:Ekim 2006)
- KELEŞ Ruşen, ERTAN Birol.(2002) **Çevre Hukukuna Giriş** . İmge Kitabevi, Ankara .
- KELEŞ Ruşen, HAMAMCI Can(1993), **Çevre Bilim**, İmge Kitabevi, Ankara.
- KELEŞ Ruşen (2002),**Çevre Bilim**, İmge Kitabevi, Ankara
- KIŞLALIOĞLU Mine, BERKES Fikret(2003). **Çevre ve Ekoloji**, İstanbul.

NEMLİ Esra, ''Sürdürülebilir Gelişme: Ekonomi ile Çevre Arasındaki Denge'', Sunum, İstanbul, Kalder -Çevre Uzmanlık Grubu www.kalder.org.tr (erişim:Eylül 2007)

ÖZSABUNCUOĞLU H İsmail, UĞUR Atilla(2005), *Doğal Kaynaklar-Ekonomi, Yönetim Ve Politika, İmaj Yayınevi, Ankara*

SARIKAYA Hasan (2006), *Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve AB Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Durumu*, 2006 Rec Raporu

SEZERALP Sibel(2006), *AB Katılım Sürecinde Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları*,Rec Türkiye .

TALU Nuran, Kürenin Ortak malı: Çevre 13.01.2006 erişim: 11.09.2007 www.radikal.com.tr/yazici.php

TALU Nuran, '' (2006), Sürdürülebilir Kalkınma ve STK, Sürdürülebilir Kalkınma ve Katılımcılık'', *AB Katılım Sürecinde Türkiye için Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları Toplantı Sunumları*, Rec Türkiye,

TORUNOĞLU Ethem (2005), '' Çevre ya da AB ve Çevre Politikaları'' 20 Ekim 2005, Erişim: 11.09.2007 www.sendika.org/yazi

TURÇEK, ''Kalkınma Planları'', Eylül 2007 www.turcek.org.tr (erişim: 2007)

TURNER, R.K., DOKTOR,P.ve ADGER,N.(1994)Sea Level Rise and Coastal Wetlands In The UK: Mitigation Strategies for Sustainable Management, Island Press, Washington DC.

TÜRKİYE ÇEVRE VAKFI, ''Türkiye Çevre Yasası'', www.tev.com/yasa (erişim:2006)

WALTER Ted(2002), *Dünya Ekonomisi, Çeviren Ünal Çağlar*, Alfa Yayınları, İstanbul .

VİZYON 2023(2003), *Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Tematik Paneli Vizyon ve Öngörü*

Raporu Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Raporu, Ankara.

ZLINSKY Janos (2006),*Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Kolaylaştırıcı Olarak Uluslararası Kuruluşların Rolü*, Rec Türkiye Raporu.